

Mintys apie kritinį mąstymą: kaip švietimo specialistai vertina J. Herbeck ir C. Beier straipsnį

Žurnalų *Thinking Classroom* / *Peremena* / *Permainos* redakcija pakvietė septynis ugdymo sistemos specialistus iš įvairių šalių aptarti J. Herbeck ir C. Beier straipsnyje "Kritinį mąstymą ugdanči mokomoji programa: skaitymas ir rašymas išlaisvina žmogų. Kaip padėti būsimesiems mokytojams tai suvokti?" keliamų problemų. Surinkti visus respondentus į vieną vietą buvo neįmanoma, todėl jų atsakymai atkeliavo elektroniniu paštu. Pokalbyje, kurį perskaitysite toliau, pateikiami kiek sutrumpinti respondentų atsakymai. Tikimės, kad mūsų mintys paakins tolesnes šios temos diskusijas.

Pokalbyje dalyvauja:

Redakcija – žurnalų *Thinking Classroom* / *Peremena* / *Permainos* redaktoriai;

Gaiša Ibragimova (Kirgizija) – Kirgizijos prezidento administracijos Socialinės politikos skyriaus vedėjo pavaduotoja, Prezidento administracijos Švietimo ir kultūros komisijos atsakingoji sekretorė;

Olga Gromova (Rusija) – laikraščio *Mokyklos biblioteka*, kurį leidžia Maskvos rugsėjo I-osios leidykla, vyriausioji redaktorė;

Jelena Savova (Bulgarija) – Naujojo Bulgarijos universiteto (Sofija) dėstytoja;

Romualda Raguotienė (Lietuva) – Vilniaus A. Mickevičiaus gimnazijos psichologė ir psichologijos dėstytoja, Lietuvos KMUSR programos lektorė;

Kęstutis Kaminskas (Lietuva) – Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto patarėjas, Lietuvos KMUSR programos lektorius;

Irina Djadženko (Ukraina) – Charkovo 45-osios akademinės gimnazijos direktoriaus pavaduotoja;

Jelena Malinina (Rusija) – Sergijevo Posado 29-osios mokyklos psichologė.

Redakcija. *Ar mokytojas, pateikdamas nedideliems vaikams klausimų apie socialinę neteisybę, nerizikuoja, kad šių problemų esmė nebus atskleista, nes tokio amžiaus vaikai dar nepajėgūs šių dalykų adekvačiai įvertinti?*

Gaiša. Pradinių klasių mokiniai pasaulį suvokia emocijomis – kitaip nei paaugliai, kurių mąstymui jau būdingas tam tikras racionalumas. Emocinis filtras verčia vaiką kiekvieną situaciją vertinti kaip teisingą arba neteisingą asmeniniu požiūriu. Esu įsitikinusi, kad maži vaikai puikiai geba susidaryti savo nuomonę apie moralinę situaciją, nes paprastai jie turi išsiugdę labai puikų teisingumo jausmą.

Redakcija. *Jeigu taip, tai kas atitinka pradinės mokyklos vaikų sklaidą – politinių ar socialinių dalykų nagrinėjimas? Ar vaikai yra užtektinai subrendę, kad galėtų susidaryti savo politines pažiūras?*

Gaiša. Mano nuomone, maži vaikai nesugeba vertinti politinės padėties, nors susidaryti etines pažiūras jie pajėgūs.

Olga. O aš manau, kad pradinės mokyklos mokiniai turi tam tikrą pasaulio, taip pat ir politinių įvykių, suvokimą. Ir daugeliu klausimų jie jau susidarę politines pažiūras. Pradžioje jų atsakymai neretai atspindi juos supančių suaugusių žmonių nuomonę, bet jeigu atidžiai išsiklaustume į vaikus ir padėtume jiems įsigilinti į dalyko esmę, pamatytume, jog jie gali pateikti labai racionalių svarstymų, smarkiai besiskiriančių nuo savo tėvų ar mokytojų. Gebėti *aiškiai išreikšti* savo politines arba kitokias pažiūras – tai jau kitas klausimas. Mano manymu, tai ne savimonės, o saviraiškos problema.

Jelena S. Vaikų gebėjimas susidaryti ir išreikšti savo nuomonę tiesiogiai susijęs su gebėjimu įvairias nuomones lyginti. Svarstydami kitų nuomones ir lygindami su savo patirtimi (nors gal ir ribota), jie gali daryti pagrįstas išvadas ir aiškiai jas išdėstyti – žodžiu ar raštu. Mokytojas turi nuolat ugdyti šiuos įgūdžius ir gebėjimus, ir ne tik politinių temų kontekste. Tai laipsniškas procesas, o konkretus turinys ir metodai, žinoma, priklausys nuo mokinių amžiaus.

Redakcija. *Jeigu elgtumės taip, kaip pataria straipsnio autorės, ar nekiltų grėsmė, kad mokytojas gali mokinius išnaudoti siekdamas asmeninių politinių tikslų?*

Olga. Taip, tokio pavojaus visuomet esama. Deja, šiais laikais švietimo sistemoje yra nemažai politinių ekstremistų ir netgi psichiškai nesveikų žmonių, nors ir labai įžeidžiamai tai skamba. Bet ne juos dabar turime galvoje. Mes kalbame apie tai, ar tipiškas mokytojas nori ir geba ugdyti kritinį mokinių žvilgsnį.

Romualda. Kalbėdami apie socialinio teisingumo ugdymą, mes, be abejo, suvokiame kultūrų skirtumus... Mūsų pasaulio dalyje daugelis mokytojų vis dar tik "perteikia žinias" mokiniams. Tokį požiūrį į mokymą skatina ir mūsų vertinimo sistema. Pirmenybė teikiama faktinėms dalyko žinioms. Daugelis mokytojų yra susisaistę su vadovėliais. Bet esama ir tokių mokytojų, kurie iš tiesų įsiklauso į mokinius ir perima kritinio mąstymo ugdymo idėjas.

Redakcija. *Ar manote, kad mokytojams, ketinantiems ugdyti kritinį vaikų mąstymą, reikia turėti specifinių žinių arba įgūdžių?*

Gaiša. Pirmiausia šiuolaikinis mokytojas turi gebėti įsiklausti į kitus ir iš tiesų girdėti, ką jie sako, parodyti nuoširdžią pagarbą kitų nuomonei. Tikslas – ne pateikti gatavus atsakymus, bet kartu su mokiniais įsitraukti į atsakymų paiešką. Kitais žodžiais tariant, mokytojas turi suvokti interaktyviuosius mokymo metodus ir prisiimti ne vien informuotojo, bet ir pagalbininko, projekto vadovo, patarėjo, instruktoriaus vaidmenį.

Kęstutis. Mūsų mokytojams trūksta būtent gebėjimo atleisti dėstomo dalyko vadeles ir plačiau pažvelgti į savo vaidmenį. Aš manau, kad mokymas yra ne profesija, o gyvenimo būdas.

Olga. Čia susiduriame su tikra problema. Mūsų tradicinė ugdymo sistema nemoko vaikų mąstyti ir žodžiais išreikšti mąstymo rezultatų. Jeigu ir pamėgintume išgauti vaikų nuomonę tam tikrais svarbiais dalykais, mes paprasčiausiai užduotume jiems

klausimus ir lauktume greitų atsakymų. O iš kurgi mokiniai tuos atsakymus ištrauks, jei net ir suaugusiesiems būtų sunku juos suformuluoti? Pamėginkite pasiteirauti mokinių, ką jie mano apie karą Irake arba apie Čėčėniją. Sulauktumėte pačių paprasčiausių atsakymų: „tai puiku“, „tai baisu“ arba „nežinau“. Bet jeigu padėtumėte jiems mąstyti balsu, pamatytumėte, kad atsakymai gali būti labai aiškūs ir labai vieni nuo kitų skirtis.

Gaiša. Norintis ugdyti kritinį mąstymą mokytojas turi būti pasirengęs kartu su vaikais ir jų tėvais pasinerti į realaus gyvenimo problemų sprendimą, tapti visuomenės dalimi ir priimti atsakomybę už gyvenimą, kurį kartu gyvename. Mokytojas neturi „teisingų“ atsakymų į šiuos klausimus – atsakymai gali būti randami tik bendrai kartu ieškant. Mano nuomone, mums reikia visiškai naujos mokytojų rengimo sistemos, nes prastai parengtas mokytojas tegali „kepti“ „nuolat besiskundžiančius“ mokinius.

Redakcija. *Tad kaip vertinate nuomonę, jog būtina keisti ateities mokytojų rengimo sistemą? Ir kaip pasielgti su tais, kurie visą gyvenimą praleido mokykloje?*

Irina. Kaip pasiekti, kad mokytojai stengtųsi ugdyti kritinį mokinių mąstymą, žinoma, - daugialypė problema. Didžiausia kliūtis ta, kad prityrę mokytojai nelinkę keisti savo mokymo stiliaus, bendravimo su mokiniais įpročių. Mokyklose, kur stiprios autoritarinės tradicijos, pereiti prie orientuoto į mokinį mokymosi gali būti gana sunku. Tačiau besikeičiantys laikai ir besikeičiantys mokiniai net labiausiai prityrusius mokytojus vis dėlto privers permąstyti kai kurias vertybes.

Kęstutis. Yra ir kitas šios problemos aspektas. Ankstesniais laikais visiems mokytojams buvo pažįstamas toks dalykas kaip savicenzūra. Žinoma, buvo ir nemažai išimčių, bet mūsų šalyje pasaulio dalyje net kelias kartas išugdė savicenzūrai pavaldūs mokytojai, tėvai ir t. t. Ši mentaliteto ypatybė sunkiai pakeičiama.

Gaiša. Beje, šios problemos esmė – ne politinė sistema. Visame pasaulyje ugdytojai labiau linkę pateikti idealizuotą požiūrį į pasaulį, o ne skatinti ieškoti atsakymo į klausimus, su kuriais vaikai susiduria kasdieniame gyvenime. Toks požiūris skatina veidmainystę, dvejopą požiūrį į moralę ir gyvenimą. O dėl mokytojų tai, deja, šių dienų pedagogikos fakultetų studentai adekvataus parengimo neįgyja. Šių dienų mokytojas turėtų būti ne tik informacijos perteikėjas, bet ir projekto vadovas, organizatorius, konsultantas, pagalbininkas.

Redakcija. *Gal pasidalytumėte praktine patirtimi, kaip įtraukti mokinius į tokio pobūdžio socialinę veiklą?*

Irina. Iš tiesų galiu pateikti gana netikėtą pavyzdį. Keli mūsų mokyklos mokiniai, grupės „Gravitacija“ nariai, surengė kampaniją, raginančią klasės draugus mesti rūkyti. Mokinių apklausa parodė, kad bendraamžių spaudimas gali būti kur kas veiksmingesnis kovos su rūkymu būdas nei tėvų bausmės ar mokytojų pamokslavimai. Šios grupės nariai, visi buvę rūkaliai, surengė koncertą, kurį pavadino „Mes nerūkome!“ Labai svarbu, kad mokiniai, norėdami ko nors pasiekti, patys stengtųsi ir aptartų projektą dar jam tebevykstant.

Gaiša. Kaip pamenate, J. Herbeck ir C. Beier kalbėjo apie J. Bankso siūlomą keturių daugiakultūrės mokomosios programos lygmenų idėją. Ši idėja panaši į Bachtino kultūrų dialogo teoriją. Devintajame dešimtmetyje Krasnojarsko mieste buvo įsteigta „Kultūrų dialogo“ mokykla, kurioje buvo siekiama šią teoriją įgyvendinti praktiškai. Kaip aš supratau, pagrindinė jos mintis yra ta, kad mokymasis apie kitą kultūrą

vaikas plėtoja vidinį dialogą tarp tos kultūros ir savo paties subkultūros, kuri savo ruožtu yra kilusi iš dialogo su tėvų kultūra. Šis procesas praturtina paties vaiko subkultūrą. Toks požiūris į ugdymą labai tinka ir mano šaliai Kirgizijai, kur gyvena įvairių etninių kultūrų žmonės. Per pastaruosius dešimtį metų reformuodami ugdymo sistemą, Bachtino teoriją laikome pagrindu. Ugdant kritinį mąstymą, daugiausia problemų kelia ne mokiniai, o mokytojai. Mūsų mokytojų mąstymas dogmatiškas, jie nori, kad jų žodis būtų lemiamas, atsisako keisti savo nuomonę ir į kiekvieną, kuris mano kitaip, žiūri kaip į "priešą". Suvokėme, kad mums trūksta specialios mokytojų rengimo programos.

Redakcija. *Gal žinote kokių nors receptų, kurie padėtų mokiniams atskleisti geriausias savo savybes?*

Jelena M. Autoritarinis požiūris į mokymą jau atgyveno. Nepriversi vaikų daryti arba mąstyti taip, kaip nori. Antra vertus, negali ir tiesiog įsakyti: "Nagi, parodykite, ką galite! Atskleiskite savo talentus!" Tačiau jeigu suaugęs žmogus, dirbdamas su vaikais, pasitelkia tik savo požiūrį, vadovaujasi tik savo nuomone, neatsižvelgia į vaikų iniciatyvą ir vaizduotę, mokiniai ir mokytojas bendros kalbos neras. "Kad ir ką daryčiau, kad ir kaip stengčiausi sudominti, jiems niekas neįdomu", - vis kartos toks mokytojas. Tuo tarpu mokiniai sau galvos: "Tai veikiau tikėtų diskotekai, o ne pamokai". O iš tiesų čia reikia tokios veiklos, kur būtų ne vadovaujama, o dirbama bendradarbiaujant, kad ir mokytojas, ir mokiniai prisidėtų prie geresnių rezultatų.

Redakcija. *Jūs pasakėte: "būtų ne vadovaujama". Ką turėjote galvoje? Kaip dirbti su klase ar mokinių grupe, kad įtrauktume juos į visuomenės gyvenimą?*

Jelena M. Na, šioks toks pasirinkimas yra. Pasižiūrėkime, ko trūksta kiekvienai situacijai, kai stengiamės sutelkti kolektyvines mokinių pastangas. Su klase reikia dirbti specifiniais metodais ir turėti realistinių siūlymų, tikslų, kuriuos būtų įmanoma įgyvendinti. Žaidimo ar specialaus vakaro scenarijų galima susirasti knygoje arba paprašyti patarimo žmogaus, labiau patyrusio organizuoti renginius. Galima pasidairyti ir entuziastingų savanorių pagalbos. Arba įtraukti į šią veiklą mokyklos psichologą. Aš pati, mokyklos psichologė, irgi esu dalyvavusi tokiuose grupės projektuose. Ir nors visa ši veikla labai įdomi, vis dėlto esama nemažo atotrūkio tarp to, kas vyksta grupėje, ir realaus gyvenimo. Kaip būtų galima šią problemą išspręsti, aš nežinau. Vis dėlto reikia stengtis į visuomenės problemų sprendimą įtraukti įvairaus amžiaus žmones. J. Herbeck ir C. Beier straipsnyje rasime nemažai įdomių minčių.

Beje, perskaičius straipsnį, kilo ir kitas svarbus klausimas: ar iš tiesų aprašytoji mokytoja skatina klasėje kritinį mąstymą ir nuomonių įvairovę? Gal ši mokytoja tik kviečia vaikus susivienyti kartu su ja prieš pastebėtas socialines visuomenės skriaudas?

Redakcija. *Ir dar vienas klausimas: kokio reikia konteksto norint įvertinti situacijos nešališkumą? Penkta klasė prieš ketvirtą klasę? Kaip sugretinti priemiesčių mokyklas, kurių žaidimų aikštelėse veši žolė, su miesto mokyklomis, kur žaidimų aikštelės – tvora aptverti asfalto plotai arba tų aikštelių iš viso nėra? Kaip sugretinti JAV mokyklas, turinčias visus pagrindinius patogumus, su besivystančiųjų šalių mokyklomis, kuriose maistas ir pastogė nelaikomi savaime suprantamu dalyku?*

Gaiša. Taip yra dėl to, kad socialinis teisingumas – santykinė sąvoka. Kas vieno žmogaus atžvilgiu yra teisinga, kito žmogaus atžvilgiu – ne. Tačiau autorės tvirtina, kad kritinis mąstymas turi skatinti imtis veiksmų prieš neteisybę. Mano nuomone, skatinant suvokti skriaudas ir stengiantis jas pašalinti, vaikai neparengiami tikram gyvenimui, priešingai – jie išgyvena nuolatinio konflikto būseną, iš kurios negali

išsivaduoti nepatyrę moralinės, o galbūt net psichologinės žalos. Tad klausimas būtų toks: ar tikrai mokytojai turi dirbti tokiais metodais?

Jelena M. Ir vis dėlto niekas taip nesuvienija klasės kaip bendri tikslai. Paprašykite mokinių pateikti siūlymų, kaip organizuoti kokį nors projektą, ir galbūt jums tereikės juos truputėlį paraginti. Jie tikrai ištrauks į projektą, kurį patys sugalvojo, kuris kilo iš dabartinių jų troškimų arba yra susijęs su dabar jiems svarbiais klausimais ir problemomis. Tuomet mokytojui nereikės sielotis: "Ką man su jumis daryti? Kaip man jus sudominti?"

Žurnalų *Thinking Classroom / Peremena / Permainos* redakcija kviečia aptarti šiuos klausimus su kolegomis ir mokiniais bei pasidalyti savo samprotavimais su mumis.

- Ar manote, kad net ir nedideli vaikai geba susidaryti politines pažiūras?
- Ar mokykla turėtų atlikti svarbų vaidmenį padėdama mokiniams tapti politiškai aktyviems? Ar šis mokyklos vaidmuo skiriasi nuo konkretaus mokytojo vaidmens?
- Ar yra tokių temų, kurios, jūsų manymu, netinka klasės diskusijai arba konkrečiai veiklai?
- Kas jūsų bendruomenėje galėtų atsitikti mokiniui ar mokytojui, kurio požiūris skiriasi nuo oficialios nuomonės arba nuo daugumos požiūrio?
- Iš ko jūs, mokytojas, suprantate, kad iš tiesų pamokose skatinate kritinį mąstymą ir nuomonių įvairovę? Kitais žodžiais tariant, kaip atskirti, ar jūs tik siekiate savo asmeninių socialinių ir politinių tikslų, ar iš tiesų ugdote kritinį mąstymą? Kaip reaguotumėte, jeigu mokiniai pasirinktų kursą, kuriam nepritariate?
- Kaip per pastaruosius penkerius metus pasikeitė jūsų mokykla ar švietimo sistema? O per pastaruosius dešimtį metų? Kaip šie pokyčiai paveikė socialinių ar ugdymo vertybių kaitą?